

Szávai István: A GYIK jubileumi kiállításának megnyitójára*

Tisztelt gyerekek, szülők, kollégák, érdeklődők!

Én készültem. Összeszedtem a szükséges könyveket, folyóiratokat, kikerestem az idevágó szöveg- és képfájlokat a netről meg saját merevlemezeimről, munkához láttam. Írok valami könnyed, ámde mégis tartalmas szöveget, amiből a jelenlévő gyerekektől a szülőkön át a gyakorlók, illetve az eleméletképző kartársakig mindenki százszázalékos hatékonysággal okul majd. Szólni fog a múlttól, jelenről, jövőről.

(Hogy a klasszikus feladatra utaljak:

„Írjon kiberotikus verset! – Legfeljebb öt sor legyen, de szóljon szerelemről, árulásról és halálról, a négerkérdésről és a nimfomániáról, legyen benne a bonyolult női lélek extrém konfliktushelyzetben bekövetkező meghasonlásának ábrázolása, a középkori feudális viszonyok és erkölcsök maró bírálata, rímeljen, és minden szó „k” betűvel kezdődjön!

Kóbor kaffer kőszál királylány kertjében.

Királylány kacéran kacsint kéjvágó kedvében: Kapj karodba, kaffer!

Király kinéz, kiált: Katonák! Kürtészó, kivégzés.

Királylány kacag kuszán.

Kegyetlen kor! Kicsapongó, koronás kurtizán!”

(Stanislaw Lem: Kiberiáda. Fordította: Murányi Beatrix. Kár, hogy nem került fel a nagy könyvo listájára.)

És persze halvány alnyomatként azért az is előtűnik, hogy beszélünk milyen rettenetesen sokat tud a GYIK-világról, és milyen nagyra értékeli ezt a...

Na és ekkor kezdődik a bajok, mert először is meg kellett határozni a műfajt. Mi ez? Iskola, művészképző, szabadidőközpont, életmódtábor...? Mi történik itt? Oktatás, képzés, nevelés?

Meghatároztam:

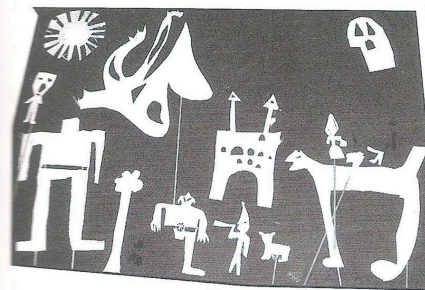
Képzőművészek találkoznak gyerekekkel meg a saját, illetve a gyerekek, illetve a világ problémáival, elsősorban is azokkal, amelyeknek van valami látványvonatkozása, ezen belül is művészeti, és főleg képzőművészeti, noha... Amit nevezhetünk iskolának is, egy igazán jó iskolában ilyesmi történne, csak kissé másképp, mert – engedjenek meg nekem itt egy képzavart – egy jó iskola egészen más közeget kínál, és ebben a közegben más nyomokat követnének a GYIK-tanárok, és ezzel már a következő fogalomkörhöz értem, mi történik konkrétan.

* Egy hétköznapi változat elhangzott a kiállítás megnyitóján május 27-én 17-00-órakor a Magyar Nemzeti Galériában (MNG). A megnyitón részt vett és köszöntötte a kiállítást Bereczki Lóránd, az MNG igazgatója, Vigh Annamária a NKÖM munkatársa, Dr. Anka Mária, az MNG osztályvezetője.

tan, miért, mi által? Mi az a bizonyos beavató nevelés, amiről ezer helyen olvashatunk, A-tól Zs-ig. Ancsel Évától Zsolnai József, de ezek az olvasottak bizony sarkosan ellentmondanak egymásnak. Sorra vettem az ellentmondásokat.

Szóval készültem a megnyitóra. Több száz oldalt olvastam át, és írtam is több száz oldalra valót. Na, jó, az oldalak már meg voltak írva, csak valamit bele kellett javítani, újraírni, hozzátenni vagy ami a legszörnyűbb: kurziválni. („A kurzivált életbe”, és ebből már sejtethet: Esterházy Pétert ma sem fogjuk megúszni.)

Mert van nekem egy kis jegyzetem, bevezetés abba, hogy mit kell tudnia egy tanítónak, rajz-vizuális kultúra stb. tanárnak – néhány ezer oldal az egész, egyszer majd megírom alaposabban is –, és most, a GYIK-megnyitóra készülve egy hónapot bizony a pontosítgatással töltöttem. Mert persze eredetileg is be volt számítva ez a GYIK-világ, de mint tudjuk: „a vizuálpedagógia napi gyakorlata nem enged olyan inaktív szerepet (amit napjaink képzőművészete megtehet), hogy önmagát tegye meg legfőbb tárgyává.” Ezt Szabados Árpád írta valamikor a nyolcvanas években, és a helyzet azóta sem változott sokat. Azóta is csak úgy balkézről marad némi kis idő a napi önvizsgálatra.

Egy hónapja szembesítem intenzíven a GYIK-módszertant a nem GYIK-módszertannal, ami így azért nem pontos, mert alig van tanár az országban, aki – ha nem abból a fajtából való, akiről azonnal lepattannak a gyerekek – ne tenne időnként valamit, ami a GYIK műhelyben is megtörténhetne.

Biztos ismeritek az alapviccet, a vonaton utazó költő, filozófus, matematikus esetéről.

Látnak egy fekete bárányt. Költő: Ebben az országban a bárányok feketék. Filozófus: Nono, legfeljebb azt állíthatjuk: ebben az országban létezik legalább egy fekete bárány. Matematikus: En legfeljebb annyit mernék állítani, hogy ebben az országban létezik legalább egy bárány, melynek legalább egyik oldala fekete.

Én a pedagógiáról most itt csak annyit merek állítani, hogy egyik legfőbb kérdése a szabadság mértéke, ami persze beágyazódik a „mi, és mi lehet az ember, és ha az, akkor hogyan válik azzá?” kérdésébe. „Mint szülői-nevelői elvet jónak tartom, hogy »nőjenek, mint a dudva«, azt érte ezen, hogy a példa a nevelés, az életünk, az, amit látnak. Ami nem jó ebben az emancipáltságban, az az, ami nem igaz benne. Mert ha baj van, csak azt rángatjuk elő, ami van: hatalmat, tekintélyt, erőt” – mondja Esterházy Péter, és bizony, ez az igazságtartalom az, amin állnak vagy buknak a dolgok.

A GYIK műhelyről pedig – egy hónapos szembesítés után – annyit biztos állíthatok, hogy célkitűzései alapján („A gyerekek kapják meg a lehetőségek teljes kínálatát. A vizuális nyelv tanulását a gyermek genetikailag kódoltan kezdi, ne tereljük, édesgessük őt innen idő előtt a nyelvtan tanulásának iskolapadjába. A teljes kínálaton belül pedig a fő haladási irány a vizuális kommunikáció, amiben nagy hiánya van a tudásoknak az országon belül.”) a lehető legreálisabb, legrokonszenvesebb pedagógiai vállalkozás.

Ami itt látunk, mélyütésként érheti az erre felkészületlen nevelőt. Volt kollégám, aki a GYIK-szövegekkel, képekkel találkozva, némi konkrét helyhez és anyaghoz jutva néhány hét után kijelentette, hogy ő eddig nem is élt, igazából most kezdett élni. Sőt még azt is mondta, hogy ebben a világban a gyereket nem is kell fegyelmezni, mert a tér, amiben léteznek, ezt önmagától elvégzi.

Puff neki, bosszankodtunk, akkor most már dobhatjuk ki könyveinket – pedagógiától a lektanon át a humánitológiáig –, hisz a világ ismét megváltott, és milyen nagy gyökerek vagyunk, hogy magunktól nem jöttünk rá.

Ne keressük a GYIK-tanárok feje körül a glóriát. Nem is csak a síkság elefántja, hogy nyulacska példázatra utalnék, bár abban is van valami, hanem arra, hogy a nyomkövető pedagógia elég keskeny ösvény, könnyű lecsúszni róla a „mégis csak kell valami rend, illetve az isten őrizz, hogy bármiben is tanácsot adjak” feliratú széleken. Sinkó István szokta mondani, hogy mi nem válthatjuk meg tanítványainkat, ők csak magukat válthatják meg. Mi legfeljebb alkalmakat kínálhatunk erre.

No, de vissza a kollégákhoz, akik

zavartan mosolyognak (elveikkel szöges ellentétben, mi több, világnézetüket alapjaiban megrendítve, kénytelenek feltétlen tisztelettel adózni ennek a csodának, ezeknek a megváltó művész-tanár varázslóknak);

dühöngnek (és ezek még művészeknek tartják magukat);

elgondolkodnak, mert amit látnak, az elemi erejű, de vannak bizonyos kétségeik, mert nem-rég láttak egy másik kiállítást, ahol épp az bővülte el őket, ami itt hiányzik nekik. A kis gyermekművészek önfegyelme, bravúros mesterségbeli tudása.

Gyakorló rajztanárként – egy tanár legyen fegyelmezett – az elején kezdeném. A hetvenes évek közepén, első évemet tanítva, megismerkedtem a „vizuálpedagógiai dolgozók” világával.

Komoly urak és hölgyek vitatták derűs könnyedséggel vagy mélyről jövő indulatokkal, hogy az agyunk traffipax felvételt készít vagy modellezi a világot, hogy a rajzórakon komplex vagy „műfajtiszta” tevékenység folyék, és hogy mi is a végső célja ezen óráknak, képzőművészeti kiképzés vagy általánosabb vizuálkulturális szemléletformálás. Bonyolult körmondatokat szerkesztettek arról, hogyan kellene „odahatni”, hogy valamiféle emelkedetebb „vizkult” szemlélet formálódjék.

Ez már egy fokkal jobb volt annál, mint ha valami párthatározatra való hivatkozással indí-

tottak volna, az meg – így utólag visszagondolva – egészen meghitté teszi eme vitákat, hogy akkoriban nem került elő a másik etnikai származása, hogy tagja-e az egyetlen pártnak, kedves, szeretetre méltó emberek voltak az elméletalkotó és gyakorló kollégák, de engem leginkább a „kimeneti teljesítmény” érdekelt. Mit nyernek ezen a gyerekek? Mi a vége az egésznek? És hát ezek a végek eléggé hasonlóak voltak: rajzolgassunk-festegessünk-agyagozunk egy kicsit, és ne menj rózsaszínnel arra a zöldre! Légy illedelmes, jól nevelt, tanulj meg kulturáltan bánni a dolgokkal.

Az iskola már csak ilyen volt akkortájt.

Kivitték a gyerekeket az erdőbe. „Látjátok ezt a csodálatos panorámát! Érzitek az ózondús levegőt! Lélegezzetek jó mélyeket! Ne mászatok fel a fára, mert leesetek, és szegény fának is fáj! Majd ha nagyok lesztek, és kitanuljátok az erdész szakmát, majd akkor...”

Hogy akkor mi lesz, azt az osztály elvetemültebbjei soha nem tudták meg, mert addigra már odébb somfordáltak, visszatartották a lélegzetünket, ameddig csak tudták, és persze titokban fákra mászkáltak.

Rajzórakon az illemre nevelt festegetett, a „durva” gyerek meg sunyizott, makrancoskodott, ellenszögült. Amin meg lehetett bántódni, sértődni, ah, mi durva világban élünk, vagy rá lehetett dörrenni: „Maradj abba, fiam, mert szétültetek!”

A „tematikus kiállításokon” láthattunk viszonylag korrektül megfestett képeket, még nonfiguratív is, megmetszett linókat, többnyire természetesen abból a másodlagos fajtából valót. A tanár már maga sem tudta hozni, mondjuk, Van Gogh csücsfényeit, csücsszíneit. Valamit visszavett belőle, a tanuló meg még ebből is, de ha iparkodott, akkor később túltehetett tanárán. „Azt azért nem lehet elvitatni tőlünk, hogy mi is kortársak voltunk!”

Vagy láttuk a gyermekkor továbbélését, afféle negatív visszacsatolásként létrejött egy gyermek-művészet-világ. Kifinomult kis nippel – az „olyan kis aranyos, istenem”-től az „emberes brutális” munkáig „Mednyánszky tudott csak valami hasonlót!”. „Tizenhat éves koromra úgy tudtam rajzolni, mint Raffaello, de egy élet kellett, hogy megtanuljak úgy rajzolni, mint egy gyerek!” – sóhajtott Picasso. És hát valóban nincs annál elemibb erejű pillanat, amikor egy gyerek elmélyülten, izgatottan vagy néhány könnyed mozdulattal egymáshoz társít fogalmakat, dolgokat, megmutatja a világ egy, általunk már elfeledett arcát.

Amikor pályakezdőként egy szabad képzetársításos kompozíciós játéka épülő órát tartottam, döbbenet fedeztem fel a gyerekek munkáiban Vajda Lajos metafizikáját, Juan Gris szelidségét, Picasso életörömét, erejét, Rouault komorságát, Ámos Imre befelé pillantásait. Hogy ne gondolna rá az ember, hogy ebből az önfelmutatásból egyszer majd önfelismerés lehet. És persze hogy ne tudná, hogy ez a néhány megfestett kép vagy akár a végigdolgozott négy év nem jelent többet egy enyhe simításnál, lendítésnél, ami ha jó időben, jó közegben érkezik, nagy energiákat szabadíthat fel, rossz időben, rossz közegben viszont akár nagy bajokat is okozhat. Nincs rosszabb annál, mint ha valaki ezt a gyermeket oda akarja szögezni ehhez a helyhez, kis eleven díszként. Tessék csak elolvasni Sartre-tól a Szavak-at!

A látható élmény mögött persze egészen más minőségek is rejtőztek. Legegyeszerűbb, ha elképzelünk magunk elé egy koordinátarendszert, a függőleges tengelyt nevezzük, mondjuk, paradigmatisz tengelynek. Az origó felett néhány fokkal a sormintás, geometrikus, befoglaló, formakereső rajzolat, innen emelkedhetünk az élményvezérelt szabad gyermekrajzokon át a „kortárs” pedagógiáig. A vízszintes pedig legyen a praktikus tengely, azaz, hogy a tanár pedagógiai világához milyen gazdag szellemi és fizikai eszköztárul társul, milyen energiákat fordít pedagógiai szándékai megvalósítására. A zéróban nincs vízfesték, nincs rajzlap, a gyerekek mutatnak egy rossz olajnyomatot, vagy vetítenek pár fakó diát: ez a művészet, ezt tisztelnek kell, mert nagy dolog! Most pedig vegyék elő a keretezett lapot, írjátok fel szép szabványbetűkkel: kerekcs, és készítsétek el a vetületi rajzokat.

Aztán megjelennek a félfamentes lapok, halvány gombfestékek, zsírkréták, majd néhány közbülső fok után ott találjuk a minden szükséges eszközzel felszerelt kortárs képzőművészeti műhelyt. A két tengely azonban még kevés, valahogy azt is jelezniük kellene, milyen a kultúráközvetítő tanár súlya, életgazdagsága, bátorsága, figyelme. Kellene tehát egy harmadik tengely, úgyhogy hagyjuk is ezt az egészet.

Ha a pedagógia koordinátarendszer volna, kötényem is honnan volna. Elégedjünk meg azzal, hogy amire mint vizuálpedagógiánk állására hivatkozni szokás, az ötvenegynéhány embert, műhelyt jelent, a többiben kézen-közön keringő, „jól bevált” tanmenetek feladatai eredményeznek gyenge kis „bilduskákat”.

Mielőtt még bárki felpattanna, hogy az iskolába rohanva dörgő hangon vonja felelősségre a rajztanárt, igazgatót, tengelyvégeket emlegetve, hadd utaljak egy egyszerű tényre: az iskolát törvény kötelezi a NAT-tartalmak tanítására, de az iskolafenntartókat nem kötelezi törvény a

NAT-komform tantervek tanításához szükséges eszközök biztosítására, amely tantervek mögött persze hiába is keresnénk az eszközjegyzéket. Ahogy a feldolgozott irodalom is hiányzik. Elsősorban tehát azt a közoktatás-politikát kellene felelősségre vonni, amely folyamatos törvénysértésre kényszeríti tanárait, a tantervek mögött rejtett tantervek húzódnak, a szabályok mögött rejtett szabályok, viták, ha folynak (lásd titokvita), azok mélyén rejtett viták zajlanak. Mások szívesen folytatnám a bevezetést közoktatási vadkertünk dezorganikus világába, finomítanám például a felelősségre vonás sorrendjét, most inkább visszatérnék ahhoz a pillanathoz, amikor két fiatal képzőművész – Szabados Árpád és Várnagy Ildikó – azt gondolta, hogy nem fog szemléletet formálni, nem terel senkit semmi felé, nem gondolja el, hogy egy gyereknek miféle sors való, hanem beviszi egy jó nagy terebe – mert tér, az legyen – minden nap használatos eszközeit, ecseteket, festékeket, kamerát, tollat, papírt, deszkákat, szöveget, és majd meglátjuk, mi lesz, ha gyerekek kezébe kerülnek. Mert ha körülöttünk mindenki erre-arra igyekszik hajlítani a gondolatmeneteket, akkor ne álljunk be egyik menetbe se! Álljunk inkább a gyermekek közé. Ne szemléljük a dolgokat, hanem éljünk velük, hagyjuk hatni őket magunkra.

„Az átlagos képességű gyerekek számára létrehozott, komplex, kreatív szemléletű műhelymunka a vizuális tevékenységi formákon keresztül éreztette meg az alkotó – nem feltétlenül művészi – tevékenység motivációit úgy, hogy ez a rendszeres és folyamatos oktató-nevelő munka során egész életre szóló élményt nyújtson.”

Azaz ne elégedjünk meg azzal, hogy alkotunk, próbáljuk mindig megtalálni az alkotás természetes helyét gyerekeink életében. Kövessük azokat a nyomokat, amik őket épp akkor és épp ott elvezethetik a bennük feltámadó kérdésekig, és erre válaszokat is találnak.

Mert „a művészet nem csodálni való, megközelíthetetlen valami, hanem saját problémáikra választ adó nyelv, ha élünk eszközeivel.”

Olyan kérdésekre is válaszokat keresnek, amik felett a hagyományos művészetpedagógia könnyedén elsiklott, vagy idegesen elrántotta a kormányt.

„...evidenciaként kezelhetjük-e, hogy a művészet mindig, minden körülmények között antropológiai szükséglet kifejezése, kielégítése? Mi az a szükséglet, amit a művészet és csak a művészet elégíthet ki? Melyek ezek a 18. századi rekvizitum szóval jelölt humánus szükségletek, illetve mik azok, amiket így hívunk? És vajon tényleg azokat fejezi ki a művészet? Ha tehát létszükséglet kielégítésének tételezzük a művészetet, akkor milyen módon történik ez? – Meg kéne már egyszer vizsgálni a művészettel kapcsolatban ellenállhatatlanul feltörő, reflektálatlan, zabolálatlan humanitás-furorunkat, melynek a mélyén valamiféle antropológiai önszeretetet sejtke, azt az »összemberi« narcizmust, amit a jelzett, tragizáló historizmussal, történetfilozófiai pesszimizmussal és sematizálással csupán leplezünk, kompenzálunk, és folyóást lejárátunk.” (Balassa Péter: A színévaltozás. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1982. 427. o.)

Kezdjük megint az elején.

A klasszikus gyermekrajz úgy születik, hogy a gyerek megélt egy élethelyzetet, megérintette egy élmény, egy látvány, elbábrált, eljátszott vele, szerepjátékban élte meg, vagy csak fogalmi módon, majd, amikor beérik a dolog, rajzolni, festeni, tépni, ragasztani, kapargatni kezd.

Lovakat rajzol, meg lovas katonákat, autókat, birtokba veszi a rajzolt dolgokat. Megszelídíti őket. Mások meg nincs semmi látható indíték, mégis mázsol, kapar, törött üvegeket raskosgat, de ezt most egyelőre hagyjuk.

A klasszikus rajztanítás az utolsó ponton lépett be a játszma. Minden csoportban volt néhány gyerek, aki bármikor, könnyedén fel tudta idézni azokat a bizonyos rögzült élményegyütteseket, mindenféle érzelmi, érzéki, gondolati beágyazottsággal, és már dolgozott is. Eltávozott egy világba, amit szabadon alakított, ha szabad volt. A többiek is merítgettek, kinek mennyi fért a markába, és hoztak valamit, hisz egy domináns egyed kérte, parancsolta, a megfelelőbbetetlen tekintélyű tanító úr, nő. (Ha megfellebbezhető volt, akkor persze fellebbeztek, ősi parancsa ez génjeinknek.)

Csak hát közben változott a világ, oda a szellem, oda a báj, azaz oda az iskola megfellebbezhetetlen tekintélye, ugyanakkor egyre kevésbé fogadható el a „néhányan kiválóan teljesítenek, a többi meg hát ugye...” szemlélet.

Próbálkozik szegény, eszköztelen iskola, na, nem, ez azért így erős, mondjunk inkább szellemi-anyagi eszközeiben erős kihívásokkal küzdött, szóval próbálkozik ezzel-azzal. Egyik értéket közvetít, gyakoroltat, tanít ezerral, másik személyiséget fejleszt, jó erősen a gyerek szemébe néz, és lassan mondva állítja, hogy ettől neki milyen jól kell éreznie magát, a harmadik hagyományokat írta, negyedik nyakig merül a gyermekrajzverseny-pályázat világába, hogy csak néhány haladó törekvése utaljak.

A GYIK-tanárok legnagyobb erénye, bátorsága, tisztessége épp abban rejlett, hogy nem kezdtek hálózóvésbe, nem akartak okosabbak lenni az életnél, meghirdették ezt a bizonyos „nyomkövető pedagógiát”.

Ne keresgéljük, miért és hogyan és meddig lesz szüksége tanítványainknak elkövetkező felöltött életükben a művészetekre, hanem induljunk el velük olyan ösvényeken, amelyek az élő művészet erdejébe, mezejébe, szirtjeire vezetnek.

A GYIK vállalkozásában én akkoriban főleg azt csodáltam, ahogyan az értéktelenség kritikája helyett az értéktelenség foglalkoztatja.

Hogy szemléletünkben nincs szakadás sem az id. Markó Károlytól, mondjuk, Hajas Tiborig ívelő vertikális, sem az Ommage á Bartók installációtól a folyóparti kavicsot felemelő kézművelés horizontális skáláján. Foglalkozásaikon a gyerekek beavatódnak ebbe a világba, egyik többet érzel a másik, másikat a gondolati világ természetrajzából, egyenként is fontosak számukra, ismerik őket, de a feladatok jó része csak közösen teljesíthető. Gyakran tapasztalják, hogy „Tagjai vagyunk egymásnak!”. És erről nem beszélnek nekik, hanem beavatják őket. Sőt, magába a beavatásba is beavatódnak, a művészeti problémákkal való találkozásra is reflektálnak.

Szabadosék tudták, hogy amit a klasszikus módszertan állít, az voltaképp igaz, csak nem úgy, és nem annyira. Hogy amikor a gyerek minden látható ok nélkül firkál, maszatoz, konstnuál, az épp olyan fontos lelki érese számára, mint a konkrét fejlődéstani tartalommal nevesíthető tematikus rajzok.

Szeretnék további jó utat kívánni az ösvényen a szakma nevében.

